

Західного Поділля (як і по всій Україні) – нечасте явище й дає підстави констатувати, що одруження в українській традиції зазвичай базувалося на обопільній любові молодих.

Отже, мотиви про стародавні форми шлюбу складають основний масив сюжетів гаївок Західного Поділля і повністю підтверджують думку Є.Анічкова, О.Потебні, М.Грушевського, Ф.Колесси, О.Білецького про те, що вони є домінуючими у весняній обрядовості в цілому. Адже навесні оновлюється не тільки природа, але й людські почуття, пов'язані з припливом любовних жадань, прагнень знайти собі пару й, таким чином, продовжити людський рід. Найбільш поширеними у гаївкових сюжетах Західного Поділля є мотиви викрадення молодої, викупу молодої, сватання дівчини, сватання парубка та одруження з нелюбом.

1. Матеріали до української етнології. Гаївки. Записав В.Гнатюк. – Львів, 1909. – Т.ХІІ.
2. Лобода А.М. Лекции по народной словесности (Издание слушательниц киевских высших женских курсов). К.: Тип. Хромо-литорг. И.И.Чолокова. 1912.
3. Побетня А.А. Объяснение малорусских и сродных народных песен. – Варшава: В тип. М.Земкевича и В.Носковского, 1883.
4. Партицький О. Великодні свята руського народу // Бойки (Видання науково-культурологічного товариства "Бойківщина"). – 1992. – № 3 – 5 (16 – 18).
5. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Кн.1. – Т.2. Весняний цикл. К.: АТ "Обереги", 1994.
6. Топоров В. Сома // Мифологический словарь / Гл. ред. Е.М.Мелетинский. – М., 1991.

The article considers the ancient forms of marriage specific to the love-gaivkas of the Western Podillya. The major accent is made on their motivation and image system. The main role of the wedding kinds in the spring ceremonies is supported. The gaivka's symbols are generalized, especially the rate of one's performance, the persons calling allegory, the marriage attribute introducing.

Key words: gaivky, image, ceremonie.

УДК 783.65

ББК 85.312

Надія Найчук

КОЛЯДКИ ХРИСТИЯНСЬКОГО ЗМІСТУ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА АДАПТАЦІЇ ЖАНРУ

У статті розкрито історію становлення та адаптації колядок християнського змісту як народнописанного жанру. Визначено шляхи входження колядок християнського змісту у фольклорне середовище Західного Поділля. Автор аналізує основні друковані видання колядок регіону, починаючи з кінця ХІХ ст. аж до сьогодні. Підкреслено роль окремих композиторів (М.Вербицького, А.Вахнянина, О.Нижанківського, Д.Січинського, С.Людкевича, Ф. Колесси) у популяризацію коляд християнського змісту як писемного способу передачі фольклору поряд із традиційним усним.

Ключові слова: колядки, жанрова еволюція, фольклор.

Одним із важливих завдань в українському етномузикознавстві на сучасному етапі є висвітлення тих процесів, які пов'язані з функціонуванням календарної обрядовості,

зокрема різдвяної. Адже саме вона є тим невичерпним і цілющим джерелом, у якому акумулюється матеріальна та духовна культура народу, в першу чергу його менталітет.

Серед широкого розмаїття народнопіснених жанрів чи не найпривабливішими для сучасної молоді є колядки християнського змісту. Вони в порівнянні з іншими різдвяними піснями базуються на тих сюжетах, які розкривають історію народження Сина Божого – Ісуса Христа. На їхню актуальність серед українських народознавців звернув увагу С.Килимник. З цього приводу він, зокрема, зазначав: "Колядки як і інші різдвяні пісні допомагають нам пізнати нашу традиційну культуру, зокрема глибоко розкривають події, пов'язані з народженням Сина Божого – Ісуса Христа. Це збуджує в молоді кращі моральні почуття і є дуже цінним виховним засобом" [5, с.58].

Останнім часом колядкова традиція Західного Поділля усе більше привертає увагу місцевих дослідників. Зокрема, її записували й частково публікували П.Медведик, М.Мишанич, О.Смоляк, Р.Крамар, але, на жаль, майже до останнього часу вона теоретично не осмислювалася фольклористами-дослідниками через відсутність пильної уваги до цього народнопісенного жанру.

Мета статті – висвітлити історію становлення та адаптації колядок християнського змісту як народнопісенного жанру та визначити шляхи їхнього входження у фольклорне середовище Західного Поділля.

Одним із найбільш поширених піснених жанрів у зимовому календарно-обрядовому циклі Західного Поділля на сучасному етапі є колядки християнського змісту. Останнім часом вони майже повністю витіснили з Різдвяних свят дохристиянські колядки й заповнили їхню нішу у традиційному побуті. "Активність їхнього входження у співочу фольклорну традицію, як зазначає О.Смоляк, припадає на кінець XIX – початок XX ст. До цього часу вони були поза обрядовим компонентом у церковному богослужінні і виконувалися лише до і після літургії протягом сорока днів від Христового Різдва [6, с.5].

На кінець XVI ст. з метою наближення церковної обрядовості до широкого кола віруючих у церквах, крім музики на анонічні тексти, починають звучати пісні, які оспівують народження, життя та діяння Ісуса Христа, Пречистої Діви Марії та святих. Духовенство почало пропагувати церковні коляди між народом "щоби замінити ними усякі "поганські" обрядові пісні"[4, с.29].

Колядки, які розраховані для співу в церквах до і після Святої Літургії, беруть свій початок на Західному Поділлі з XVII–XVIII ст., тобто з того часу, коли формується український національний церковно-музичний стиль. В Україні коляди, як позалітургійний жанр, були введені греко-католицькою (уніатською) церквою. У російській православній церкві колядки про Різдво Христове не виконувалися.

Розквіт церковних колядок припадає на кінець XVII–XVIII ст., що є періодом повного формування жанру, який закріпився у формі складання окремих церковних кантичок. Таким чином, у цей час появились рукописні збірники (кантички). До числа перших збірників входять "Зарваницький співаник" (1726 р.), "Супральський співаник" (сорокові роки XVIII ст.), "Кам'янський Богогласник" (1734 р.), "Співаник" із колекції Омеляна Калужницького, "Збірник духовних пісень" Дем'яна Левицького (1739 р.), "Збірник Псалм" (друга половина XVIII ст.) та ін. На жаль, усі ці збірки духовних пісень існували в одиничних екземплярах.

Найпоширенішими осередками формування та становлення церковних коляд були Львівська, Острозька, Луцька, Перемишльська семінарії та академії, Ставропігійські школи й монастирі. Ми схилиємося до думки вчених Б.Кудрика, А.Рудницького та О.Гнатюк про те, що у цей час найбільш авторитетною інституцією культивування церковних

коляд була Почаївська лавра. Найвагомішим доказом цього є вихід із Почаївської друкарні в 1970 р. першого друкованого в Україні видання “Богогласника” [1] – збірника кантів та побожних пісень із текстами та мелодіями, “надзвичайно цінної антології нашого релігійного стихотворства з XVII – XVIII вв.” [8, с. 1]. У цей час за збірниками духовних пісень закріпилася уніфікована назва “Богогласники”.

Про широку популярність Почаївського “Богогласника” свідчать численні його перевидання – у Почаєві у 1805, 1825 рр., у Львові в 1850, 1886 рр. Ієрархія російської православної церкви погодилася на перевидання “Богогласника” в кінці XIX ст., в православному дусі, з численними змінами. Перші такі видання були опубліковані в Києві у 1884 і 1885 роках (у друкарні Києво-Печерської лаври), у Холмі – 1884, 1885, 1887 і 1889, 1894, 1900, 1903 роках (видання Холмського православного братства); на початку XX ст. з’являються почаївські (1900, 1902, 1908) та петербурзькі передруки (1900, 1902, 1905).

Видання Почаївського “Богогласника” стало етапним для розвитку української церковної музики. Церковні пісні, які були присвячені Христовому Різдву, настільки глибоко сприйнялися прихожанами, що через певний відтинок часу (друга половина XIX – перша половина XX ст.) витіснили колядки дохристиянського змісту.

Почаївський “Богогласник” містить у собі 238 пісень, які присвячені Господньому Синові – Ісусу Христу, Пречистій Діві Марії, основним християнським святкам та святим. Серед них і 24 коляди, більшість яких побутує у сучасному співочому середовищі.

Уперше в історії української музичної фольклористики глибоку наукову оцінку церковним колядам дав І. Франко у розвідці “Наші коляди”, яка вийшла друком у 1889 р. Там він зазначає, що “народ зовсім перезабув стародавні колядки світські, а співає лише ті книжні, церковні” [7, с.7]. У своїй праці вчений наголошував, що коляди повинні привернути увагу істориків нашої літератури, що предметом уважного дослідження має стати процес становлення цих пісень, їх джерела, літературні традиції, а також порівняння з церковними піснями інших народів, щоби таким шляхом з’ясувати й оцінити властиву їм історико-культурну цінність.

Одним із перших, хто звернув серйозну увагу на входження церковних коляд у фольклорне середовище Західного Поділля, був В.Гнатюк. У “Передньому слові” до свого збірника “Колядки і щедрівки” видатний вчений зазначав: “Коли колядки є витвором простонародним і походять усі з перед татарської доби, то церковні колядки є витвором духовних письменників та походять із XVII – XVIII ст.” [3, с.5]. Там же він констатує, що християнські коляди не мають нічого спільного з простонародними колядками й починають активно витісняти їх із народного побуту.

Зразком розширення впливу коляд християнського змісту на Західному Поділлі можна назвати жовківське видання (Львівська обл.) 1925 р. “Коляди, або пісні з нотами на Різдво Христове”. До цього скрипту ввійшли як коляди з Почаївського “Богогласника”, так і аналогічні пісні пізнішого періоду. Дане видання нараховує 75 християнських коляд. Якщо у Почаївському “Богогласнику” коляди зафіксовані київською квадратною нотацією, одноголосо, то жовківське видання характеризується сучасною нотною системою, двоголосою фактурою, а подекуди й з елементами триголосся (“Нова радість стала”).

Вагомий вклад у поширення цього жанру у досліджуваному регіоні внесли відомі галицькі композитори М.Вербицький, І.Лаврівський, О.Нижанківський, А.Вахнянин, Д.Січинський, С.Людкевич, Ф.Колесса та інші, зокрема через хорове опрацювання, а також через популяризацію їх у шкільному середовищі.

М.Вербицький у своїй розвідці “О творениях музыкальных, церковных і мирских” [2] звертав увагу на рівнозначне використання у шкільних музичних хрестоматіях як

світських творів, так і церковних колядок. Він є автором обробок для хору відомих коляд “Бог предвічний народився”, “Нова радість стала” та “З плачем, з сльозами”.

У розвиток жанру християнських коляд вніс свою лепту і композитор О.Нижанківський. Крім широкої популяризації цих пісень у концертах, йому приписують авторство обробок коляд “Во Вифлеємі нині новина” та “Возвеселімся всі купно нині”.

Значну роботу на ниві популяризації коляд християнського змісту проводив талановитий композитор В.Матюк. Він – автор обробок широко відомих у Західному Поділлі коляд “На небі зірка ясна засяла” та “Марія Діва днесь породила”, а також аранжувальником усім знаної коляди “Не плач, Рахиле”.

Чи не найбільше уваги різдвяним колядам серед західноукраїнських композиторів надавав С.Людкевич. Він є автором збірок колядок і щедрівок для мішаного хору “Слава во вишніх Богу” та “Христос родився! Славте!” – для чоловічого. Ці композиції користуються чи не найбільшою популярністю у виконавському середовищі Західного Поділля.

Широкої популяризації християнським колядкам надавав видатний український композитор В.Барвінський. Його “Колядки і щедрівки” для фортепіано зі словесним текстом відомі майже кожному піаністові-початківцю Західного Поділля. Такі обробки коляд, як “Що то за предиво” та “Ой дивнеє народження” виконуються багатьма аматорськими і професійними колективами.

На жаль, з приходом у 1939 р. на західноукраїнські землі радянської влади з її атеїстичною пропагандою, поширення коляд через друковані джерела різко припиняється аж до кінця 80-х років. У цей час різдвяні пісні передаються новому поколінню лише усним способом. Репресивна комуністична система почала цілеспрямовано забороняти виконання коляд. Дійшло до того, що на початку 80-х років ХХ ст. колядна традиція у Західному Поділлі майже перестала існувати. Лише прихід горбачовської “перебудови” не дав до кінця відмерти найбільшому календарному святові – Різдву з його величальними піснями-колядками.

Незважаючи на ще досить сильний комуністичний опір, перші друковані збірки західноподільських колядок починають виходити за кордоном. Це в основному повні або неповні передруки колядок жовківського видання 1925 року.

У 1990 році вперше на терені Західного Поділля у Тернопільському редакційно-видавничому відділі управління по пресі вийшли “Галицькі колядки й щедрівки”, записані упорядником цього видання М.Кришуком у фольклорному середовищі. Це 41 варіант найпоширеніших у досліджуваному середовищі коляд.

1991 рік порадував західноподільських колядників трьома виданнями, в яких було представлено ряд місцевих коляд. Серед них: збірка “Колядки”, видана львівським видавництвом “Гердан”, яка базується на передруці 25 колядок із жовківського видання 1925 року, два посібники для школярів – “Народознавство” О.Смоляка та “Христос родився” І.Зеленої, які також представлені декількома найбільш популярними серед школярів місцевими колядками.

У 1992 р. у Тернополі вийшов посібник “Надзбручанські співанки”, в якому підібраний викладачкою Борщівської школи мистецтв Любов’ю Бойчук-Кудіною дидактичний матеріал із народознавства на допомогу вчителям. У ньому серед іншого фольклорного матеріалу представлено 14 коляд, записаних від місцевих співаків.

Найбагатшим на публікації західноподільських колядок виявився 1993 р. У цьому році з’явилися три видання – збірник різдвяних, новорічних та йорданських пісень “Нова радість стала”, випущений Тернопільським видавництвом “Лілея”, збірник “Народні пісні

з села Соломії Крушельницької” та посібник “Світлиця”. Перший з них містить 37 коляд, другий – 8, а третій – 3.

Цікавою публікацією виявився збірник “Повстанські колядки”, упорядкований тернопільським фольклористом та етнографом Р.Крамаром. До нього увійшло 30 коляд, які створені на основі мелодій коляд християнського змісту, співаних та адаптованих у середовищі воїнів Української Повстанської Армії.

У 1997 р. у Львові вийшов збірник “Пісні з Галичини”, в якому, крім розмаїтого фольклорного матеріалу, включено 7 широковідомих у Західному Поділлі коляд. Аналогічна кількість коляд є у Додатку до програми з української музичної літератури для дитячих музичних шкіл і шкіл мистецтв “Обряди та пісні Тернопілля”.

Коляди християнського змісту (а їх усього 5) опубліковані й у підручнику-хрестоматії О.Смоляка “Український дитячий музичний фольклор”, випущеному видавництвом “Лілея” у Тернополі, який адресований для студентів спеціальних музичних навчальних закладів.

Як бачимо, колядки християнського змісту у Західному Поділлі на відміну від інших народнопісенних жанрів мали можливість передаватися традиційним способом: через усну ретрансляцію традиції колядування від покоління до покоління, оскільки вона в більшості сіл і містечок досліджуваного регіону ще зберігалася у первинних формах. Починаючи з 60-х років ХХ ст. вона в більшій мірі почала виходити з ужитку через різні способи заборон комуністичним режимом. Після відходу в минуле радянської ідеології (90-і роки ХХ ст.) традиція колядування у Західному Поділлі почала інтенсивно відроджуватися не тільки усним, але й писемним способом, у першу чергу через писемну літературу – вихід нотних збірників та шкільних підручників і посібників. Усе це сприяло швидшому входженню колядок християнського змісту у фольклорне середовище, що дало їм можливість краще зберігатися у пам’яті місцевих жителів і закріпитися у сучасних умовах як напливовий жанр.

Зауважимо, що це питання вимагає глибшого й детальнішого осмислення та аналізу в майбутньому.

1. Богогласник или пьсни благоговейныя праздникам Господским, Богородичным и нарочитых святых. – Почаев, 1790.
2. Вербицький М. О творениях музыкальных, церковных і мирських нашої Руси // Слово. – Львів, 1870. – Ч.38. – С. 40–56.
3. Гнатюк В. Передне слово // Етнографічний збірник. Видає етнографічна комісія НТШ. Т.35. Колядки і шедрівки. – Львів, 1914. – Т.1.
4. Гнатюк О. Українська духовна барокова пісня. – Варшава–Київ, 1994.
5. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: У 2-х книгах. Кн. 1. – К.: Обереги, 1994. – Т.1.
6. Смоляк О. Церковні пісні // Для мішаних та однорідних хорів / Редактор-упорядник О. Смоляк. – Тернопіль, 1994.
7. Франко І. Наші коляди // Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – К.: Наук. думка, 1980. – Т.28.
8. Щурат В. Із студій над Почаївським Богогласником. Квестиї авторства і часу постановня деяких пісень. – Львів.

The article shows the history of development and adaptation of the Christmas songs of Christian content as a folk genre and defines the ways of their entrance in the folklore space of the Western Podillya. The analysis of the main Christmas songs publications is given, the composers (Verbitsky, Vakhmjanyn, Nyzhankivsky, Sitchinsky, Ludkevich, Kolessa) role in one's popularizations as the written kind of folklore transmission is marked.

Key words: Christmas songs, genre evolution, folk art.